

УДК 378.091.2:005:91-051](477)«19»

UDC 378.091.2:005:91-051](477)«19»

DOI: [10.31475/ped.dys.2019.27.08](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2019.27.08)

ОЛЕКСАНДРА ЧУБРЕЙ,

кандидат історичних наук, доцент

*(Україна, Чернівці, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Коцюбинського, 2)*

OLEKSANDRA CHUBREI,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor

*(Ukraine, Chernivtsi, Yurii Fedkovych Chernivtsi National University,
Kotsiubynskoho str., 2))*

ORCID: [0000-0003-4276-1396](https://orcid.org/0000-0003-4276-1396)

Професійна підготовка майбутніх вчителів географії в історичній ретроспективі

Professional Training of Future Teachers of Geography in Historical Retrospect

В статті розкрито особливості професійної підготовки майбутніх вчителів географії в історичній ретроспективі. Виявлено певні відмінності у наукових поглядах щодо періодизації етапів становлення та розвитку професійної підготовки майбутніх вчителів географії. Визначено, що науковці виділяють три або чотири періоди (етапи), що співвідносяться із критичними змінами у розвитку державного устрою і суспільного життя. Взявши за основу визначені етапи становлення та розвитку системи професійної підготовки майбутніх вчителів географії та доповнивши їх результатами сучасних психолого-педагогічних досліджень запропоновано власну періодизацію досліджуваного феномену. Основою запропонованої періодизації професійної підготовки майбутніх вчителів географії є не тільки зміни в суспільному житті України, а й розвиток географічної освіти як системи з якісними зрушеннями у змісті, підходах до вивчення явищ, методах навчання на різних етапах розвитку, обумовленими, перш за все, реформами освіти. Вивчення таких зрушень і реформ географічної освіти викликає інтерес не тільки з точки зору змін у методичній науці, технологіях навчання, але і тим, у яких історичних і культурних умовах вони відбувалися, наступністю в освітньому процесі і на окремих його етапах

Ключові слова: *майбутні вчителі географії, професійна підготовка, історична ретроспектива, періодизація, етапи становлення, наукові погляди.*

The article describes the peculiarities of professional training of future geography teachers in historical retrospect. There have been some discrepancies in scientific views regarding the periodization of the stages of formation and development of professional training of future teachers of geography.

It was clarified that the publications of O. Horbatiuk present a retrospective analysis of the processes of formation and development of the Ukrainian higher pedagogical school, which in the light of reforming the education system in Ukraine is of particular relevance. O. Braslavska identifies three periods of formation of national geographical education. I. Shorobura defined four periods of formation and development of school geographical education in the nineteenth and twentieth centuries. The works of L. Melnychuk describe the formation and development of school geographic education in Ukraine in the first half of the twentieth century. O. Timets, analyzing the history of the formation of vocational training for future teachers of geography, proposes a periodization covering four historical periods. In the monograph by Ya. Oliinyk and N. Krasnopolska «Geographic Science in Ukraine: Formation and Development» the stage of geographical science is established and four stages of its development are identified.

Based on the analyzed approaches to the periodization of the genesis of the education system of Ukraine as a whole and of pedagogical education in particular, it is concluded that certain peculiarities of the national pedagogical education are related, first of all, to the objective laws of socio-political, economic and cultural development of the country, and quantitative changes in society, social requirements, the nature of cultural change, etc. All these factors had a significant impact on the formation of different components of teacher education.

Taking as a basis the above stages of formation and development of the system of professional training of future teachers of geography and supplementing them with the results of modern psychological and pedagogical researches, we propose our own periodization of the phenomenon under study. The basis of our periodization is not only changes in the social life of Ukraine, but also the development of geographical education as a system with qualitative shifts in content, approaches to the

study of phenomena, teaching methods at different stages of development, caused, above all, by educational reforms.

Key words: *future geography teachers, vocational training, historical retrospective, periodization, stages of formation, scientific views.*

Вступ / Introduction. Професійна підготовка майбутніх вчителів географії неможлива без всебічного засвоєння того, що вже було зроблено, тобто без вивчення власної історії. Існує нагальна потреба в аналізі й узагальненні всіх явищ і процесів, пов'язаних з історією географічної освіти та у визначенні можливостей застосування досвіду професійної підготовки майбутніх вчителів географії на сучасному етапі. Актуальність подібних розвідок підсилюється й тим, що останнім часом зростає інтерес наукової та педагогічної громадськості до історико-педагогічних аспектів розвитку вітчизняної освіти, до її окремих галузей.

Проблема становлення та розвитку професійної підготовки майбутніх вчителів географії стала предметом досліджень багатьох українських науковців, серед яких О. Браславська (2014), О. Горбатюк (2012), Л. Мельничук (2004), Я. Олійник (2007), О. Тімець (2011), І. Шоробура (2013) та ін.

Проте, в сучасних умовах аналіз становлення та розвитку професійної підготовки майбутніх учителів географії не отримало належної уваги, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета та завдання / Aim and Tasks. Мета – розкрити особливості професійної підготовки майбутніх вчителів географії в історичній ретроспективі, проаналізувати відмінності у наукових поглядах щодо її періодизації.

Завдання:

– охарактеризувати генезис професійної підготовки майбутніх вчителів географії в історичній ретроспективі;

– розкрити відміни в наукових поглядах щодо періодизації етапів становлення та розвитку професійної підготовки майбутніх вчителів географії;

– запропонувати власну періодизацію досліджуваного феномену.

Результати / Results. Інтенсивність наукових розвідок зазначеної проблематики свідчить про її важливість для системи освіти України. Проте доцільно відмітити, що спостерігається певні відмінності у наукових поглядах щодо її періодизації. Зокрема, нами визначено, що науковці виділяють три або чотири періоди (етапи) становлення та розвитку досліджуваного феномену, що співвідносяться із критичними змінами у розвитку державного устрою і суспільного життя.

Так, в публікаціях О. Горбатюк представлено ретроспективний аналіз процесів становлення та розвитку української вищої педагогічної школи, який у світлі реформування системи освіти в Україні набуває особливої актуальності (О. Горбатюк, 2012).

В працях О. Горбатюк виокремлено *чотири етапи* становлення та розвитку системи вищої педагогічної освіти в Україні:

– 1917–1919 рр. – становлення системи підготовки педагогічних кадрів у перехідний період;

– 1920–1928 рр. – розвиток української вищої педагогічної школи в період масштабного реформування освіти;

– 1929–1933 рр. – перехід до нового змісту, форм та методів виховання педагога у вищих педагогічних закладах (О. Горбатюк, 2012).

О. Браславська виділяє *три періоди* становлення вітчизняної географічної освіти: 1-й період – початок 30-х років ХХ ст. – педагогічну освіту надавали вищі навчальні заклади у яких відкрито географічні або геолого-географічні факультети; 2-й період – 40–90-х рр. – формування розгалуженої системи географічних дисциплін у ЗВО, навіть події Другої світової війни не стали на заваді розвитку географічної освіти; 3-й період – початок 90-х рр. ХХ ст. – новітній етап розвитку географічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах та школах України (О. Браславська, 2014).

І. Шоробурою виділено такі *чотири періоди* становлення та розвитку шкільної географічної освіти у ХІХ–ХХ столітті: 1-й період – ХІХ ст. – початок ХХ ст. – становлення природознавства і географії як шкільних дисциплін; 2-й період – 1905–1920 рр. – пов'язаний з педагогічними пошуками та інноваціями в шкільній географічній освіті ХХ ст., а також з початком політичного відродження України, становленням її національної державності й національної школи; 3-й період – 1920–1991 рр. – розвиток радянської системи шкільної географічної освіти; 4-й – 1991 р. – початок ХХІ ст. – становлення і розвиток національної системи шкільної географічної освіти (І. Шоробура, 2013).

У дисертаційному дослідженні Л. Мельничук зроблено спробу періодизації становлення та розвитку шкільної географічної освіти в Україні у першій половині ХХ століття (Л. Мельничук, 2004). На думку автора, шкільна географічна освіта впродовж першої половини ХХ століття

пройшла *чотири основних етапи*: 1900–1917 рр. – етап становлення географії як шкільного предмета; 1917–1930 рр. – етап складних і суперечливих пошуків шкільної географічної освіти; 1930–1940 рр. – етап становлення сучасних підходів до викладання географії в школі; 1940–1950 рр. – етап утвердження географії як самостійного шкільного загальноосвітнього предмета. Зазначимо, що ми не поділяємо думку дослідниці, котра подає десятиліття як етап в розвитку географічної освіти, оскільки вважаємо, що не всі якісні зрушення у розвитку географічної освіти відбувалися на зламі десятиліть (Л. Мельничук, 2004).

О. Тімець, аналізуючи питання історії становлення професійної підготовки майбутніх вчителів географії також пропонує періодизацію, що охоплює *чотири історичні періоди*: 1-й період – початок ХХ ст. до 1917 р. – зародження географічної освіти; 2-й період – 1917–1940 рр. – становлення вищої та шкільної географічної освіти, пошук нових форм викладання географії; 3-й період – 1940–1990 рр. – формування розгалуженої системи географічних дисциплін у ВНЗ; 4-й період – початок 90-х рр. ХХ ст. – новітній етап розвитку географічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах та школах України, що супроводжувався перебудовою структури й змісту шкільної географії. При цьому автором зазначено, що на початку ХХ ст. у структурі українських університетів (інститутів) не існувало географічних факультетів, така ситуація тривала аж до революційних подій 1917 р. (О. Тімець, 2011).

В монографії Я. Олійника та Н. Краснопольської «Географічна наука в Україні: становлення і розвиток» встановлено етапність географічної науки та виділено *чотири етапи* її розвитку: 1-й етап – 1917–1940 рр. – характеризується виникненням значної кількості наукових закладів географічного спрямування; 2-й етап – 1945–1969 рр. – характеризується відновленням зруйнованого господарства України, в т. ч. науки і освіти. В цей час відбувається процес подальшого формування системи наукових та освітніх закладів України, наукового потенціалу географічної науки; 3-й етап – 1970–1979 рр. – характеризується створенням природничо-географічних факультетів на яких здійснюється підготовка майбутніх вчителів географії; 4-й етап розпочинається з 1991 р., в період незалежності України, що характеризується формуванням національної географічної науки (Олійник Я., & Краснопольська Н., 2007).

Обговорення / Discussion. Спираючись на проаналізовані підходи до періодизації генези системи освіти України в цілому та педагогічної освіти зокрема, автором зроблено висновки про певні особливості вітчизняної педагогічної освіти, пов'язані, в першу чергу, з об'єктивними закономірностями соціально-політичного, економічного і культурного розвитку країни, якісними та кількісними змінами у суспільстві, соціальними вимогами, характером культурних перетворень тощо. Усі ці чинники мали істотний вплив на формування різних компонентів педагогічної освіти: змісту, мети, форм, типів навчальних закладів та їх взаємодії.

І. Шоробура зазначає, що з 1991 р. розпочинається новий період розбудови школи незалежної України, що передбачає зміни у вивченні шкільних географічних курсів. Він характеризувався тим, що накопичений позитивний потенціал поклав початок лавиноподібним змінам у всій системі шкільної географічної освіти. Активізація національного чинника в умовах незалежності України сприяє докорінному оновленню шкільної географічної освіти (І. Шоробура, 2013).

При цьому доцільно відмітити, що виділені І. Шоробурою періоди мають досить непропорційний часовий проміжок. Зокрема, 1-й (становлення природознавства і географії як шкільних дисциплін) та 3-й (розвиток радянської системи шкільної географічної освіти) періоди охоплюють півстоліття. А 2-й (початок політичного відродження України) та 4-й (становлення і розвиток національної системи шкільної географічної освіти за часів незалежності) – від 15 до 27 років.

На нашу думку, досить дискусійним є виділення О. Тімець періоду формування розгалуженої системи географічних дисциплін у вищих навчальних закладах України (40–90 рр. ХХ ст.). Оскільки саме цей час характеризується наявністю різних підходів до навчання у ВНЗ. Зокрема, початок 50-их рр. ХХ ст. відзначаються жорсткою централізацією щодо професійної підготовки майбутніх вчителів; видана навчальна та методична література підпорядковувались вимогам комуністичної ідеології. А для 60-тих рр. ХХ ст. – періоду Хрущовської відлиги – характерна часткова демократизація суспільного життя, яка позитивно вплинула на професійну підготовку майбутніх вчителів географії.

В монографії Я. Олійника та Н. Краснопольської «Географічна наука в Україні: становлення і розвиток» встановлено етапність географічної науки та виділено чотири етапи її розвитку (Олійник Я., & Краснопольська Н., 2007).

Перший етап (1917–1940 рр.). У 1917 р. почався набір студентів на географічну спеціальність у Херсонському педагогічному інституті. У 1926 р. в Харкові засновано Інститут географії і картографії, для організації і керівництва якого запрошено із Праги С. Рудницького. У 1930–

1940 рр. в Україні виникло чимало наукових закладів, де велися географічні та близькі до географічних дослідження.

Другий етап (1945–1969 рр.). У працях цього періоду з економічної географії створено методологічні основи структурного аналізу виробничо-територіальних комплексів; роботи з комплексного районного планування території з багатопрофільним народним господарством; фізико-географи розглядали питання районування України, де вперше дано характеристику всіх регіональних одиниць за єдиним принципом (Олійник Я., & Краснопольська Н., 2007).

Третій етап (1970–1990 рр.). у досліджуваний період розвивалися теоретичні питання, які стосувались економічної географії – це формування і функціонування виробничо-територіальних комплексів, формування складових виробничо-територіальних комплексів, застосування картографічного методу під час вивчення економіко-географічних об'єктів, проблеми формування систем розселення, міграції населення і трудових ресурсів, ландшафтні дослідження. Картографічні дослідження розвивались у двох напрямках – теоретичні і методичні напрацювання та створення карт, використання математичних методів в економічній і фізичній географії. Активно розвивалися соціально-економічні дослідження, які торкалися питань використання рекреаційних ресурсів, розвитку туризму, сфери відпочинку.

Четвертий етап (1991–2006 рр.). У працях цього періоду значна увага приділялася науково-методичним основам економіко-географічних досліджень, особливо інтенсивному розвитку соціально-демографічним і політико-географічним дослідженням; дослідженням проблем історії національної географії; оцінці природно-ресурсного потенціалу; проблемам раціонального природокористування. Екологізація географії сприяла виникненню і розвитку багатьох наукових напрямів щодо проблем взаємодії природи і суспільства (Олійник Я., & Краснопольська Н., 2007).

Виходячи з вищевикладеного, варто зазначити, що в монографії Я. Олійника та Н. Краснопольської «Географічна наука в Україні: становлення і розвиток» велику увагу приділено характеристиці етапів становлення та розвитку географічної науки. Проте, в недостатній мірі, розкрито підготовку майбутніх вчителів географії у закладах вищої освіти України.

Висновки / Conclusions. Взявши за основу визначені вище етапи становлення та розвитку системи професійної підготовки майбутніх вчителів географії та доповнивши їх результатами сучасних психолого-педагогічних досліджень нами запропоновано власну періодизацію, яка охоплює п'ять етапів:

- перший етап (1917–1941 рр.) – становлення професійної підготовки майбутніх вчителів географії як системи;
- другий етап (1944–1959 рр.) – відновлення роботи системи підготовки майбутніх вчителів географії в післявоєнні роки та її реформування;
- третій етап (1960–1990 рр.) – розвиток системи університетської географічної освіти та виокремлення прикладної географії;
- четвертий етап (1991–2005 рр.) – функціонування системи професійної підготовки майбутніх вчителів географії в умовах незалежності України;
- п'ятий етап (2005 р. – до сьогодні) – приєднання України до Болонського процесу та запровадження кредитно-модульної системи навчання.

Основою запропонованої нами періодизації професійної підготовки майбутніх вчителів географії є не тільки зміни в суспільному житті України, а й розвиток географічної освіти як системи з якісними зрушеннями у змісті, підходах до вивчення явищ, методах навчання на різних етапах розвитку, обумовленими, перш за все, реформами освіти. Вивчення таких зрушень і реформ географічної освіти викликає інтерес не тільки з точки зору змін у методичній науці, технологіях навчання, але і тим, у яких історичних і культурних умовах вони відбувалися, наступністю в освітньому процесі і на окремих його етапах.

Перспективи подальших досліджень у даній по сфері вважаємо за доцільне віднести такі проблеми: зміст підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності; принципи ефективної підготовки майбутніх вчителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу.

Список використаних джерел і літератури:

Браславська, О. (2014). Передумови сучасного стану вітчизняної географічної освіти: історичні аспекти ХХ–ХХІ століття. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, 2, 51–58 [in Ukrainian].

Горбатюк, О. В. (2012). До питання періодизації процесу становлення вищої педагогічної освіти в Україні. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 11, 28–31 [in Ukrainian].

Мельничук, Л. І. (2004). *Становлення і розвиток шкільної географічної освіти в Україні в першій половині ХХ століття*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київ [in Ukrainian].

Олійник, Я., & Краснопольська, Н. (2007). Географічна наука в Україні: становлення і розвиток. Київ: Ніка-Центр [in Ukrainian].

Тімець, О. В. (2011). Історичні віхи професійної підготовки майбутніх учителів географії. *Географія та основи економіки в школі*, 11–12, 26–35 [in Ukrainian].

Шоробура, І. М. (2013). Особливості періодизації становлення та розвитку шкільної географічної освіти (XIX–XX століття). *Педагогічний дискурс*, 15, 758–763 [in Ukrainian].

References:

Braslavska, O. (2014). Peredumovy suchasnoho stanu vitchyznianoї heohrafichnoi osvity: istorychni aspekty XX–XXI stolittia [Preconditions of the Current State of National Geographical Education: Historical Aspects of the XX–XXI Centuries]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Collection of the Scientific Papers of the Uman State Pedagogical University*, 2, 51–58 [in Ukrainian].

Horbatiuk, O. V. (2012). Do pytannia periodyzatsii protsesu stanovlennia vyshhoї pedahohichnoi osvity v Ukraini [On the Issue of Periodization of the Process of Forming Higher Education in Ukraine]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical Education: Theory and Practice*, 11, 28–31 [in Ukrainian].

Melnychuk, L. I. (2004). *Stanovlennia i rozvytok shkilnoi heohrafichnoi osvity v Ukraini v pershii polovyni XX stolittia* [Formation and Development of School Geographic Education in Ukraine in the First Half of the 20th Century]. (Extended abstract of Candidate's Thesis). Kyiv [in Ukrainian].

Oliinyk, Ya., & Krasnopolska, N. (2007). *Heohrafichna nauka v Ukraini: stanovlennia i rozvytok* [Geographical Science in Ukraine: Formation and Development]. Kyiv: Nika-Center [in Ukrainian].

Timets, O. V. (2011). Історичні віхи професійної підготовки майбутніх учителів географії [Historical Milestones for Future Geography Teachers' Professional Training]. *Heohrafiia ta osnovy ekonomiky v shkoli – Geography and Fundamentals of Economics at School*, 11–12, 26–35 [in Ukrainian].

Shorobura, I. M. (2013). Особливості періодизації становлення та розвитку шкільної географічної освіти (XIX–XX століття) [Features of Periodization of Formation and Development of School Geographical Education (XIX–XX Centuries)]. *Pedahohichnyi Dyskurs – Pedagogical Discourse*, 15, 758–763 [in Ukrainian].

Дата надходження статті: «25» вересня 2019 р.

Стаття прийнята до друку: «11» листопада 2019 р.

Чубрей Олександра – доцент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат історичних наук, доцент

Chubrei Oleksandra – Assistant Professor of the Department of Economic Geography and Environmental Management of Yurii Fedkovych Chernivtsi National University, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor

Цитуйте цю статтю як:

Чубрей, О. (2019). Професійна підготовка майбутніх вчителів географії в історичній ретроспективі. *Педагогічний дискурс*, 27, 72–76. doi: [10.31475/ped.dys.2019.27.08](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2019.27.08).

Cite this article as:

Chubrei, O. (2019). Professional Training of Future Teachers of Geography in Historical Retrospect. *Pedagogical Discourse*, 27, 72–76. doi: [10.31475/ped.dys.2019.27.08](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2019.27.08).